

TEM oppaat ja muut julkaisut • 2021:2 FI

Lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittäminen

Työ- ja elinkeinoministeriö
Arbets- och näringsministeriet

Työ- ja elinkeinoministeriö

Työllisyys ja toimivat markkinat

PL 32, 00023 Valtioneuvosto

Puh. 029 516 001

www.tem.fi

TEM oppaat ja muut julkaisut 2021:2 FI

ISSN 2342-7922 (verkojulkaisu)

ISBN 978-952-327-729-8

Suunnittelu ja taitto: TEM, viestintäyksikkö 7/2021

Sisällys

Johdanto	3
Lain tarkoitus ja soveltamisala (1–2 §)	4
Työnantajan velvollisuus pyytää rikosrekisteriote nähtäväksi (3 §)	6
Työnantajaan rinnastettavat rikostaustan selvittämiselvollisuudet.....	10
Yksityisten sosiaalipalvelujen ja yksityisten terveydenhuollon palvelujen tuottajien rikosrekisteriote (4 §)	11
Perhehoitajan rikosrekisteriote (5§)	12
Menettelyn soveltaminen perusopetuslaissa tarkoitetun aamu- ja iltapäivätoiminnan palvelujen hankkimiseen (5 a §)	13
Oikeus pyytää rikosrekisteriote nähtäväksi (5 b §)	14
Rikosrekisteriotteen kelpoisuusaika, merkintä rikosrekisteriotteen esittämisestä ja otteen palauttaminen (6–7 §)	15
Vaitiolo velvollisuus (8 §)	16
Hakuilmoitus (9 §)	17
Mitä tietoja rikosrekisteriotteesta ilmenee	18
Rikosrekisteriotteen tilaaminen	21
Rangaistussäännös (10 §)	23
Voimaantulo (11 §)	25

Johdanto

Laissa lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä säädetään menettelystä, jolla lasten kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustaa voidaan selvittää. Lain tavoitteena on vähentää lasten riskiä joutua seksuaalisesti hyväksikäytetyksi, väkivallan kohteeksi tai houkutelluksi huumausaineiden käyttöön. Laki edistää osaltaan lasten oikeutta turvalliseen kasvu- ja opiskeluympäristöön.

Rikostaustan selvittämismenettely koskee vain tilanteita, joissa työ on luonteeltaan sellaista, että se mahdollistaa läheisen vuorovaikutuksen lapsen kanssa. Lain nojalla yksityinen henkilö saa itseään koskevia tietoja rikosrekisteristä, kun hänet on tarkoitus valita työskentelemään lasten kanssa. Rikostaustan selvittämismenettely mahdollistaa henki lön rikostaustan selvittämisen seuraavissa tilanteissa:

- palvelussuhteeseen otettaessa (työ- tai virkasuhde)
- haettaessa toimilupaa tai toteutettaessa ilmoitusvelvollisuutta yksityisten sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamiseen
- valmisteltaessa perhehoidon toimeksiantosopimusta alaikäiselle annettavasta perhehoidosta
- määrätessä henkilö suorittamaan siviilipalvelusta
- tehtäessä sopimusta työkokeilusta sekä
- perusopetuslaissa tarkoitetun aamu- ja iltapäivätoiminnan palvelujen hankkimiseen.

Laissa säädetään mm. seuraavista asioista:

- työnantajan velvollisuudesta pyytää nähtäväksi työn- tai viranhakijan rikosrekisteriotte, kun henkilöä ollaan ottamassa työskentelemään alaikäisten kanssa
- perhehoitajan rikosrekisteriotteesta
- yksityisten sosiaalipalvelujen tai yksityisten terveydenhuollon palvelujen tuottajien rikosrekisteriotteesta
- kiellosta ottaa jäljennöstä rikosrekisteriotteesta
- rikosrekisteriotteen kelpoisuusajasta
- rikosrekisteriotteen esittämisestä ja otteen palauttamisesta
- vaitiolovelvollisuudesta
- hakuilmoituksesta ja rangaistuksista

Lain tarkoitus ja soveltamisala (1–2 §)

Lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä annetun lain (504/2002), jäljempänä *rikostaustan selvittämislaki*, tarkoituksena on suojella alaikäisten henkilökohtaista koskemattomuutta ja edistää heidän henkilökohtaista turvallisuuttaan. Laissa säädetään menettelystä, jolla alaikäisten eli alle 18-vuotiaiden henkilöiden kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustaa selvitetään.

Lakia sovelletaan sekä *työsuhteessa* että *virkasuhteessa tehtävään työhön*, johon *pysyväisluontoisesti ja olennaisesti* kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa tapahtuvaa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovai kutuksessa alaikäisen kanssa. Lain soveltamisen edellytyksenä on se, että vuorovaikutustilanteissa ei ole läsnä lapsen huoltajaa.

Soveltamisalan piirissä ovat kaikki työsuhteet. Näin ollen työsopimuslaissa, merimieslaissa, kotitaloustyöntekijäin työsuhteesta annetussa laissa säädetty työsuhteet sekä oppisopimussuhde, josta säädetään ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa, ovat rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin kuuluvia työsuhteita. Laki koskee myös valtion, kunnan, kuntayhtymien ja seurakunnan virkamiehiä ja viranhaltijoita. Rikostaustan selvittämismenettelyn ulottaminen evenkeliisluterilaisen kirkon viranhaltijoihin edellytti menettelyn säätämistä myös kirkkolaissa.

Rikostaustan selvittämismenettelyä ei sovelleta henkilöihin, jotka jo lain voimaantullessa vuonna 2003 olivat työ- tai virkasuhteessa. Jos työntekijä rikostaustan selvittämislain voimaantulon jälkeen siirtyy saman työnantajan palveluksessa tekemään työtä lasten kanssa eikä työntekijä ole aikaisemmin työskennellyt tällaisissa tehtävissä, tulee menettely rikostaustan selvittämisestä sovellettavaksi. Sen sijaan lain voimaantullessa jo palvelussuhteessa olleen, lasten kanssa työskentelevän henkilön rikostaustaa ei selvitetä vaikka hänen työskentelypaikkansa/toimintayksikkönsä saman työnantajan palveluksessa vaihtuisi. Jos työntekijä vaihtaa työnantajaa esim. siirtymällä kunnan palveluksesta kuntayhtymän palvelukseen, tulee uuden työnantajan pyytää henkilöltä nähtäväksi rikosrekisteriote ennen henkilön ottamista tai nimittämistä uuteen tehtävään tai virkaan. Saman työnantajan palveluksessa pysyvän, otteen jo kertaalleen toimitaneen, toisiin tehtäviin siirtyvän henkilön ei tarvitse esittää rikosrekisteriotetta.

Rikostaustan selvittämismenettely tulee sovellettavaksi edellä mainituin edellytyksin myös seuraaviin työntekotilanteisiin:

- siviilipalvelusvelvollisen työpalvelu
- työkokeilu
- perhehoitajan antama perhehoito
- yksityiset sosiaali- ja terveystalvelujen tuottajat sekä
- perusopetuslaissa tarkoitettun aamu- ja iltapäivätoiminnan palvelut.

Soveltamisalarajaus (Velvoite selvittää rikostaustaa yli 3 kk kestävässä työssä)

Laissa on säädetty poikkeuksesta rikostaustan selvittämiselvoitteeseen lyhytkestoisissa töissä. Rikostaustan selvittämiselvöllisellä taholla on kuitenkin 1.8.2021 alkaen oikeus pyytää rikosrekisteriotetta myös kestoltaan lyhyemmissä työntekotilanteissa.

Rikostaustan selvittämiselvoitetta ei ole yhden vuoden aikana *enintään kolme kuukautta* kestävässä työ- ja virkasuhteissa, perhehoitoa koskeissa toimeksiantosuhteissa tai muussa menettelyn piiriin kuuluvissa palvelussuhteissa ja töissä. Kun henkilö palkataan ensimmäisen kerran *yli kolme kuukautta* kestävään työ- tai virkasuhteeseen, tulee työnantajan pyytää valittua henkilöä esittämään rikosrekisteriote nähtäväksi ennen lopullista työsopimuksen tekemistä tai nimittämistä.

Työnantajan on henkilöä uudelleen palkattaessa tarkistettava, kuinka pitkän ajan henkilö on uuden työ- tai virkasuhteen alkamista edeltävän vuoden aikana työskennellyt työnantajan palveluksessa rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin kuuluvissa tehtävissä. Jos kolmen kuukauden aika täyttyy joko uuden työ- tai virkasuhteen alkaessa tai sen aikana, työnantajan on pyydettävä nähtäväksi henkilön rikosrekisteriote ennen uuden työ- tai virkasuhteen alkamista.

Osa-aikaisuudella ei ole merkitystä kolmen kuukauden aikarajan soveltamisessa. Ratkaisevaa on työ- tai virkasuhteen kesto.

Työnantajan velvollisuus pyytää rikosrekisteriote nähtäväksi (3 §)

Työnantaja on velvollinen arvioimaan jo ennen tehtävän avoimeksi ilmoittamista ja hakuilmoitusta, kuuluuko avoinna oleva tehtävä, työ tai virka rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin. Työnantaja määrittelee kulloistenkin työtehtävien sisällön. Lain soveltamisalaa kuuluvilla toimialoilla toimivien työnantajien tulee arvioida, kuuluuko tehtävä tai työ rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin. Laissa ei luetella erikseen ammattinimikkeitä tai muita yksiselitteisiä perusteita menettelyn piiriin tulevien henkilöiden rajaamiseksi.

Työnantajan on pyydettävä henkilöltä nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu rikosrekisteriote silloin, kun kyseessä on työ- tai virkasuhde, johon *pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa tapahtuvaa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa.* ”Pysyväisluontoisesti” ja ”olennaisesti” -ehtojen tulee molempien täytyä. Arvio tulee tehdä työtä ja tehtäviä annettaessa vallitsevan tilanteen mukaan. Rikosrekisterissä oleva merkintä ei tarkoita työhönotto-, nimitys- tai toimintakieltoa. Työnhakijan soveltuvuus jää aina olosuhteiden mukaan työnantajan harkintaan.

Rikostaustan selvittämislaisissa on erityissäännös ehdollisesta nimittämisestä kunnan tai kuntayhtymän virkaan. Jollei kunnan tai kuntayhtymän virkaa täytettäessä ole käytettävissä rikosrekisteriotetta, valinta on suoritettava ehdollisena ja valinnan vahvistaminen on ratkaistava vasta sitten kun ote on esitetty. Virkaan ehdollisesti valitun on esitettävä nähtäväksi rikosrekisteriote viimeistään 30 päivän tai viran täyttävän viranomaisen erityisestä syystä myöntämän pidemmän määräajan kuluessa valitsemispäätöksen tiedoksisaannista lukien uhalla, että valinta muutoin raukeaa. Valinnan vahvistamisesta tai sen raukeamisesta päättää ehdollisen valinnan suorittanut viranomainen tai vahvistamisesta asianomainen alempi täytäntöönpaneva viranomainen.

Laissa on myös erityissäännös valtion virkaan tai virkasuhteeseen nimittämisestä. Valtion virkamieslain (750/1994) mukaiseen virkaan tai virkasuhteeseen nimittämisen edellytyksenä on, että henkilö on pyynnöstä toimittanut viranomaiselle nähtäväksi otteen rikosrekisteristä.

Rikostaustan selvittämismenettely koskee päivähoidon kasvatus- ja opetushenkilöstöä eli käytännössä kuntasektorilla ja yksityisissä päiväkodeissa lastentarhanopettajan ja lastenhoitajan toimeen hakeutuvia henkilöitä. Opetuspuolella rikostaustan selvittämismenettely tulee sovellettavaksi esiopetuksen, peruskoulun ja lukion sekä toisen asteen ammatillisen koulutuksen opetushenkilöstöön. Opettajat on ammattiryhmä, joka selkeästi kuuluu rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin, kun työhön kuuluu alaikäisten opettamista. Kouluissa opettajien lisäksi myös kouluavustajat kuuluvat menettelyn piiriin.

Kouluihin ja päiväkoteihin palkataan edellä mainittujen lisäksi myös huoltohenkilökuntaa tekemään sellaista työtä, joka ei kohdistu suoranaisesti lapsiin. Työntekijän täytyy arvioida huoltohenkilöstön, kuten keittiöhenkilöstön, talonmiesten ja mahdollisen muun huoltohenkilöstön, rikostaustan selvittämismenettelynsä koulu- tai laitospäiväkohtaisen tilanteensa mukaan. Tässä arvioinnissa on otettava huomioon toimintayksikön periaatteet. Työntekijän on arvioitava, täyttyykö näissä tehtävissä vaatimus ”pysyväisluontoisuudesta ja olennaisuudesta” ja siten velvollisuus noudattaa rikostaustan selvittämismenettelyä. On olemassa yhteisöjä ja tehtäviä, joissa henkilö on jatkuvasti tekemisissä samojen lasten kanssa. Tällainen työskentelypaikka on esimerkiksi lapsille palveluja tarjoava lastensuojelulaitos. Yhteisö voi toimia periaatteella, jonka mukaan kaikilta yhteisön aikuisilta odotetaan osallistumista vuorovaikutukseen lasten kanssa. Tällöin myös huoltohenkilöstö kuuluu rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin. Rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin kuuluu lisäksi sairaaloiden lastenosastojen sekä lastenpsykiatristen ja nuorisopsykiatristen osastojen hoitohenki lökunta. Myös muu työskentely kuin opetus ja kasvatustyö alaikäisten kanssa kuuluu rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin. Tällaisissa tehtävissä työskentelee esimerkiksi nuorisotoimen ja liikuntatoimen ohjaushenkilöstö.

Tehtävät, joissa rikostaustan selvittämismenettelyä ei sovelleta

Rikostaustan selvittämislaisissa on rajattu menettelyn soveltamisala palveluksen, tehtävän tai toimeksiannon pituuden perusteella. Lyhytaikaiset vuoden aikana enintään kolme kuukautta kestävät työt, sijaisuudet ja toimeksiannot on rajattu rikostaustan selvittämismenettelyn ulkopuolelle. Vuodella ei tarkoiteta kalenterivuotta, vaan aika lasketaan ensimmäisen työ- tai virkasuhteen alkamisesta

eteenpäin. Työnantaja, valvontaviranomainen tai muu rikosrekisteriotteen nähtäväksi pyytämismenettely ei ole velvoitettu ”eikä myöskään oikeutettu” tarkistamaan enintään kolme kuukautta kestävässä palvelussuhteissa henkilön rikostaustaa. Hallituksen esityksessä HE 3/2002 vp on käyty läpi esimerkkien avulla tilanteita, joissa menettelyä ei tule soveltaa.

Rikostaustan selvittämismenettely tulee noudatettavaksi vain tehtävissä, joissa lapsi on ilman huoltajan läsnäoloa. Mikäli lapsi on vanhempansa seurassa, ei menettelyä sovelleta. Tehtävät, jotka kohdistuvat samanaikaisesti sekä aikuisiin että lapsiin eivät kuulu menettelyn piiriin. Tästä esimerkkinä hallituksen esityksessä on mainittu uimahallinvalvoja. Työt, joissa yhteydenpito lapseen on satunnaista tai vastaanottotoiminnan luonteista ja voidaan olettaa, ettei lapsen ja työntekijän välille synny sellaista henkilökohtaista tai luottamuksellista suhdetta, joka voisi johtaa esimerkiksi seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai houkutteluun huumausaineiden kokeiluun, eivät kuulu menettelyn piiriin. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan tällaisia tehtäviä ovat esimerkiksi lääkärin vastaanottotilanteet, virastossa työskentelevän sosiaalityöntekijän työ, kasvatus- ja perheneuvolassa tehtävä työ, lastenneuvolatoiminta ja kirjastossa tehtävä työ.

Yliopistolain, ammattikorkeakouluopinnoista annetun lain ja ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain mukaisia tehtäviä hoitamaan hakeutuvat henkilöt eivät kuulu menettelyn piiriin. Lisäksi perusopetuslain 46 §:ssä tarkoitettu muu kuin oppivelvollisten opetus, joka rajoittuu pääasiassa 18 vuotta täyttäneisiin oppivelvollisuusiän ylittäneisiin aikuisopiskelijoihin, ei kuulu menettelyn soveltamisalaan.

Lisäksi ilman työsuhdetta tapahtuva vapaaehtoinen kansalaistoiminta mm. järjestöissä ei kuulu menettelyn piiriin.

Rikostaustan selvittämismenettely koskee työnantajasta riippumatta kaikkia työsuhteeseen otettavia henkilöitä laissa säädetyin edellytyksin. Menettely koskee myös vapaaehtoistoiminnan alalla tapahtuvaa työsuhteessa tehtävää työtä lasten kanssa laissa säädetyin edellytyksin. Työnantajana voi toimia henkilö, joka palkkaa työntekijän hoitamaan lapsia kodissansa. Myös työvoiman vuokrausyritys on työnantajana rikostaustan selvittämismenettelyllinen, mikäli se luovuttaa vastiketta vastaan työntekijöitensä työskentelemään lasten kanssa käyttäjäyrityksessä. Käyttäjäyritys voi sopimusta tehdessään myös muistuttaa työvoiman vuokrausyritystä tästä velvollisuudestaan.

Opiskelijoiden rikostaustan selvittäminen

Koulujen opinto-ohjelmien puitteissa tapahtuva opiskelijoiden työharjoittelu ja muu opiskelu käytännön työtehtävien yhteydessä ei ole aiemmin kuulunut rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin. 1.12.2012 tuli voimaan uusi lainsäädäntö, joka koskee mm. opiskeluoikeuden peruuttamista ja palauttamista, opiskelijaksi ottamisen esteitä sekä huumausainetestausta ja kurinpitoa. Tämän ns. SORA-lainsäädännön mukaan oppilaitos voi harkintansa perusteella vaatia rikostaustaotteen nähtäväksi opiskelijalta, silloin kun opintoihin liittyy olennaisesti alaikäisten parissa työssäoppimista tai työharjoittelua. Opintoja varten myönnettävä ote on maksuton. Arviointi täyttääkö työssäoppimistehtävä soveltamisalarajaukset, tehdään oppilaitoksessa ja oppilas esittää otteen pyydettyä oppilaitokselle ts. koulutuksen järjestäjälle tai korkeakoululle ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998), ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain (631/1998), ammattikorkeakoululain (351/2003) tai yliopistolain (558/2009) mukaan.

Työssäoppimispaikalla tai harjoittelupaikalla ei ole oikeutta eikä velvollisuutta pyytää rikosrekisteriotetta nähtäväksi opiskelijalta. Opiskelijoihin ei sovelleta rikostaustan selvittämislaisissa mainittua kolmen kuukauden aikarajaa.

Työnantajaan rinnastettavat rikostaustan selvittämiselvolliset

Rikostaustan selvittämislain mukaan työnantajaan rinnastettavia rikostaustan selvittämiselvöllisiä ovat siviilipalveluskeskus ja työ- ja elinkeinotoimisto, joka tekee työkoikeilua koskevan sopimuksen.

Siviilipalveluskeskus on velvollinen pyytämään palveluselvolliselta nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitetun rikosrekisteriotteen ennen palveluselvollisen määrittämistä sellaiseen palveluspaikkaan, jossa työskennellään alaikäisten kanssa rikostaustan selvittämislain tarkoittamissa tehtävissä.

Vastaavasti myös työ- ja elinkeinotoimisto on velvollinen tarkistamaan työmarkkinatoimenpiteeseen osallistuvan henkilön rikostaustan ennen työkoikeilua koskevan sopimuksen tekemistä tehtävistä, jotka kuuluvat rikostaustan selvittämismenettelyyn piiriin.

Siviilipalveluskeskus ei voi määrätä henkilöä rikostaustan selvittämislain mukaisiin tehtäviin eikä työ- ja elinkeinotoimisto voi tehdä edellä mainittua sopimusta näistä tehtävistä, jos henkilö ei halua ottaa tehtäviä vastaan. Tällä turvataan henkilön oikeus päättää rikosrekisteritietojensa ilmaisemisesta. Näissä tilanteissa on laissa turvattu henkilön oikeus ilman negatiivisia seuraamuksia kieltäytyä rikostaustan selvittämismenettelyyn piiriin kuuluvista tehtävistä.

Yksityisten sosiaalipalvelujen ja yksityisten terveydenhuollon palvelujen tuottajien rikosrekisteriote (4 §)

Lain mukaan Sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontavirasto (Valvira) tai aluehallintovirasto ovat velvollisia pyytämään nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitetun rikosrekisteriotteen toimiluvan hakijalta ennen toimiluvan myöntämistä yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetussa laissa tai yksityisestä terveydenhuollosta annetussa laissa tarkoitettujen palvelujen antamiseen, jos palvelun tuottajan toimialaan kuuluu palvelujen antaminen alaikäiselle. Lupaviranomaisen rikostaustan selvittäminen kohdistuu aina muuhun kuin työsuhteessa olevaan henkilöstöön. Käytännössä lupaviranomainen tarkistaa yrittäjäasemassa olevien henkilöiden rikostaustan, kun he hakevat toimilupaa. Rikosrekisteriotteesta oleva merkintä ei merkitse automaattisesti toimiluvan epäämistä tai muuta toiminnan estettä. Toiminnan asianmukaisuus jää aina lupaviranomaisen harkintaan.

Vastaavasti kuin Valviran ja aluehallintoviraston myös kunnan on pyydettävä nähtäväksi edellä mainittu rikosrekisteriote vastaanotettuaan ilmoituksen yksityisten sosiaalipalvelujen tuottajalta toiminnan aloittamisesta tai muuttamisesta.

Palvelun tuottaja on velvollinen ilmoittamaan Valviralle, aluehallintovirastolle tai kunnalle palvelun tuottajan toiminnassa tapahtuvista sellaisista henkilömuutoksista, joissa uusi henkilö ryhtyy yrittäjäasemassa (ilman työsuhdetta) rikostaustan selvittämislaisissa tarkoitettuihin tehtäviin. Myös näissä tilanteissa Valviran, aluehallintoviraston tai kunnan on pyydettävä nähtäväksi henkilöltä edellä mainittu rikosrekisteriote.

Perhehoitajan rikosrekisteriote (5 §)

Kun kunta tai kuntayhtymä valmistelee perhehoitajalaissa tarkoitettua toimeksiantosopimusta alaikäiselle annettavasta perhehoidosta, tulee kunnan tai kuntayhtymän ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä pyytää henkilöltä nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu rikosrekisteriote. Rikosrekisteriote pyydetään nähtäväksi vain toimeksiantosopimuksen osapuolelta. Menettely ei siten koske perhehoitajan puolisoa, jos hän ei ole mukana tekemästä perhehoitoa koskevaa sopimusta. Rikosrekisterimerkintä ei tarkoita estettä tai kieltoa tehdä sopimusta, vaan asia jää viimekädessä kunnan tai kuntayhtymän harkintaan.

Menettelyn soveltaminen perusopetuslaissa tarkoitetun aamu- ja iltapäivätoiminnan palvelujen hankkimiseen (5 a §)

Huhtikuun alusta 2004 rikostaustan selvittämismenettelyn soveltamisala laajennettiin lailla (1138/2003) koskemaan perusopetuslaissa tarkoitetun aamu- ja iltapäivätoiminnan palvelujen hankkimista. Kunnalla tai kuntayhtymällä on mahdollisuus järjestää aamu- ja iltapäivätoiminta taikka hankkia nämä palvelut julkiselta tai yksityiseltä palvelujen tuottajalta. Kunnan tai kuntayhtymän järjestäessä itse aamu- ja iltapäivätoiminnan, tehtäviä hoitavat henkilöt ovat työ- tai virkasuhteessa toiminnan järjestäjään ja rikostaustan selvittämislaki koskee kuntaa tai kuntayhtymää työnantajana. Jos kunta tai kuntayhtymä ostaa aamu- ja/tai iltapäivätoiminnan palvelut palvelujen tuottajalta sopimuksen perusteella, on kunta tai kuntayhtymä velvollinen selvittämään aamu- ja iltapäivätoimintaan osallistuvien myös muiden kuin työ- tai virkasuhteessa olevien henkilöiden rikostaustan. Palvelujen tuottajan on ilmoitettava kunnalle tai kuntayhtymälle muiden kuin työ- tai virkasuhteessa olevien henkilöiden osallistumisesta aamu- ja iltapäivätoiminnan palveluihin.

Palvelun tuottaja on velvollinen ilmoittamaan kunnalle tai kuntayhtymälle palvelun tuottajan toiminnassa tapahtuvista sellaisista henkilömuutoksista, joissa muu kuin sopimuksessa määritelty henkilö otetaan aamu- tai iltapäivätoimintaan ilman työ- tai virkasuhdetta. Myös näissä tilanteissa kunnan tai kuntayhtymän on pyydettävä nähtäväksi toimintaan osallistuvilta henkilöiltä edellä mainittu rikosrekisteriote.

Kunnan tai kuntayhtymän tulee ennen sopimuksen tekemistä aamu- ja iltapäivätoimintojen hankkimisesta pyytää toimintaan osallistuvilta henkilöiltä nähtäväksi rikosrekisterilaissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä, jos henkilö työskentelee lasten kanssa olematta kuitenkaan virka- tai työsuhteessa palvelujen tuottajaan. Kunta tai kuntayhtymä selvittää siten sekä ammatinharjoittajan (eli palvelun tuottajan) että muun kuin työ- tai virkasuhteessa olevan henkilön rikostaustan. Rikostaustan selvittämismenettelyn kohteeksi tulee aamu- ja iltapäivätoiminnan palveluissa myös yhdistysten vapaaehtoinen kansalaistoiminta.

Oikeus pyytää rikosrekisteriote nähtäväksi (5 b §)

Rikostaustan selvittämislaki muuttui 1.8.2021 alkaen siten, että siihen lisättiin säännökset oikeudesta selvittää rikostaustaa enintään kolme kuukautta kestävässä töissä. Lakimuutosten johdosta rikostaustan selvittämisvelvollisilla tahoilla eli työnantajalla, siviilipalveluskeskuksella, työ- ja elinkeinotoimistolla, sosi-aa-li- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolla, aluehallintovirastolla sekä kunnalla ja kuntayhtymällä on oikeus pyytää rikosrekisteriote nähtäväksi enintään kolme kuukautta kestävässä työntekotilanteissa. Kyse ei ole velvollisuudesta selvittää rikostaustaa lyhytkestoisissa töissä, vaan rikostaustan selvittämisvelvollisille tahoille annetaan mahdollisuus siihen. Rikosrekisteriotteen pyytäminen lyhytkestoisissa työntekotilanteissa perustuu työnantajan ja kunkin rikostaustan selvittämisvelvollisen tahon omaan harkintaan ja riskiarvioon. Oikeus rikostaustan selvittämiseen on vain rikostaustan selvittämislain 2 §:ssä tarkoitetuissa tehtävissä. Menettelyssä on muutoinkin noudatettava rikostaustan selvittämislaissa säädettyjä vaatimuksia.

Rikosrekisteriotteen kelpoisuusaika, merkintä rikosrekisteriotteen esittämisestä ja otteen palauttaminen (6–7 §)

Rikostaustan selvittämislaitilla ei anneta kenellekään rikostaustan selvittämisvelvolliselle oikeutta kerätä ja tallettaa henkilön arkaluonteisia tietoja. Tämän lain perusteella työnantajalla tai muulla rikosrekisteriotteen nähtäväksi pyytämiseen velvollisella ei ole oikeutta tehdä merkintöjä henkilötietolain 11 §:n tarkoittamista arkaluonteisista tiedoista, joita ovat rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen 14 seuraamusta koskevat tiedot. Arkaluonteisten tietojen käsittelemiseen täytyy olla laillinen peruste. Rikostaustan selvittämislaitissa annetaan ainoastaan työnantajalle tai muulle rikostaustan selvittämisvelvolliselle oikeus saada nähtäväksi rikosrekisteriote. Rikostaustan selvittämismenettely on osa henkilön soveltuvuusharkintaa. Rikosrekisteriotteessa oleva merkintä ei ole este henkilön palkkaamiselle tai toimiluvan myöntämiselle, vaan henkilön soveltuvuus jää aina työnantajan tai viranomaisen arvioitavaksi. Työnantaja tai muu taho, joka on velvollinen pyytämään rikosrekisteriotteen nähtäväksi voi tehdä ainoastaan merkinnän siitä, että lain mukainen ote on esitetty nähtäväksi. Lisäksi rikosrekisteriotteesta voi tehdä merkinnän sen *päiväyksestä*. Esitetyn rikosrekisteriotteen kopioiminen tai muu tallentaminen on kielletty ja kiellon rikkominen on säädetty rangaistavaksi.

Nähtäväksi esitettävä rikosrekisteriote ei saa olla kuutta kuukautta vanhempi ja ote on palautettava viipymättä otteen esittäneelle henkilölle takaisin. Otteen palautusaika riippuu siitä, minkälainen valintamenettely on. Kun käytännössä suurimmassa osassa tapauksia todennäköistä on se, että otteessa ei ole mainintoja rikoksista, voidaan ote palauttaa viipymättä työnhakijalle takaisin. Mikäli otteessa on merkintöjä ja tietoa tarvitaan henkilön soveltuvuusarvioinnissa, voidaan ote palauttaa vasta kun tämä harkinta on tehty.

Vaitiovelvollisuus (8 §)

Rikostaustan selvittämislaisissa on säädetty rikosrekisteriotteita käsittelevien henkilöiden vaitiovelvollisuudesta. Rikosrekisteriotteesta ilmeneviä tietoja ei saa ilmaista muille kuin sellaisille henkilöille, jotka välttämättä tarvitsevat niitä tehdessään päätöstä siitä, annetaanko henkilölle tämän lain soveltamisalaan kuuluvia tehtäviä. Näin ollen työpaikoilla tai viranomaisissa rikosrekisteriotteista ilmeneviä tietoja ei saa ilmaista henkilöille, joiden tehtäviin otteiden käsitteleminen ei kuulu. Vaitiovelvollisuus jatkuu myös työ- tai virkasuhteen päättymisen jälkeen. Vaitiovelvollisuuden rikkominen on säädetty rangaistavaksi.

Hakuilmoitus (9 §)

Kun rikostaustan selvittämislaisissa tarkoitettuja tehtäviä ilmoitetaan haettavaksi, tulee työnantajan jo hakuilmoituksessa mainita siitä, että tehtävään otettavan henkilön on esitettävä nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu rikosrekisteriotte. Julkisella sektorilla toimivien työntajien (kunnan, kuntayhtymän ja valtion) velvollisuudesta ilmoittaa haettavana olevista viroista on säädetty erikseen.

Rikostaustan selvittämismenettely koskee vain sitä henkilöä, joka on tullut tehtävään valituksi. Kaikkien tehtävästä kiinnostuneiden työn- tai viranhakijoiden ei tule toimittaa rikosrekisteriotetta hakemuksensa liitteenä. Työnantaja pyytää rikosrekisteriotteen nähtäväksi ainoastaan siltä henkilöltä, joka ollaan valitsemassa tehtävään tai virkaan.

Mitä tietoja rikosrekisteriotteesta ilmenee

Rikosrekisteriin merkitään tuomioistuimen ratkaisut, jolla henkilö on tuomittu sakkorangaistusta ankarampaan rangaistukseen sekä lapsiin kohdistuvista rikoksista ja seksuaalirikoksista tuomitut sakkorangaistukset. Rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa säädetään rajoitetusta rikosrekisteriotteesta, joka annetaan rikostaustan selvittämislaisissa tarkoitettuihin tehtäviin valittaville henkilöille. Rikostaustan selvittämismenettelyn piirin on pyritty ottamaan ne rikokset, joihin syyllistyneiden työskentelemistä lasten kanssa ei yleensä voida pitää perusteltuna. Näitä rikoksia ovat seksuaalirikokset, väkivaltarikokset ja huumausainerikokset.

Rikosrekisteriotteeseen merkitään tiedot päätöksestä, jolla henkilö on rikoslain (RL) nojalla tuomittu seuraavista teoista:

Sukupuolisiveellisyttä loukkaavat rikokset:

- sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittäminen (RL 17:18 §)
- törkeä sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen (RL 17:18a §)
- sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito (RL 17:19 §).

Lapsen kohdistuvat rikokset:

- lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:6 §)
- törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:7 §)
- seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta (RL 20:8a §)
- lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin (RL 20:8b §) sekä
- sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen (RL 20:8c §).

Seksuaalirikokset:

- raiskaus (RL 20:1 §)
- törkeä raiskaus (RL 20:2 §)
- pakottaminen sukupuoliyhteyteen (RL 20:3 §)
- pakottaminen seksuaaliseen tekoon (RL 20:4 §)
- seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:5 §)
- seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö (RL 20:8 §)
- paritus (FL 20:9 §)
- törkeä paritus (RL 20:9a §).

Väkivaltarikokset:

- tappo (RL 21:1 §)
- murha (RL 21:2 §)
- surma (RL 21:3 §)
- törkeä pahoinpitely (RL 21:6 §) sekä
- törkeä ryöstö (RL 31:2 §).

Huumausainerikokset:

- huumausainerikos (RL 50:1 §)
- törkeä huumausainerikos (RL 50:2 §)
- huumausaineen käyttörikos (RL 50:2a §)
- huumausainerikoksen valmistelu (RL 50:3 §) sekä
- huumausainerikoksen edistäminen (RL 50:4 §)
- törkeä huumausainerikoksen edistäminen (RL 50:4a §).

Rikoslain 17 luvun 18, 18 a tai 19 §:ssä ja 20 luvussa tarkoitetuista lapsiin kohdistuvista rikoksista ja seksuaalirikoksista tuomituista sakkorangaistuksista, jotka on rekisteröity sakon täytäntöönpanosta annetun lain (672/2002) 46 §:n 1 momentissa tarkoitettuun sakkorekisteriin, merkitään tiedot rikosrekisteriotteeseen. Muissa tapauksissa sakkotuomiota ei merkitä rikosrekisteriin. Rikosre-

kisteriotteeseen merkitään myös tiedot päätöksestä, jolla henkilö on ulkomailla tuomittu edellä mainittuun rikokseen ja tiedot on viety suomalaiseen rikosrekisteriin rikosrekisterilain 2 § 2 momentin nojalla.

Rikosrekisteriotteeseen merkittäviä rikoksia ja rikosnimikkeiden rajausta on käsitelty tarkemmin hallituksen esityksessä HE 3/2002 vp.

Rekisteriotteesta näkyy tieto siitä, onko tuomioistuimen ratkaisu lainvoimainen sekä tiedot vapausrangaistuksen suorittamisesta ja mahdollisesta armahduksesta.

Rikosrekisteriotteen tilaaminen

Työnantajan on pyydettävä henkilöltä nähtäväksi ennen lopullista työsopimuksen tekemistä tai nimittämistä edellä tarkoitettu rikosrekisteriotte. Rikostaustan selvittämismenettely kohdistuu vain siihen henkilöön, joka ollaan ottamassa työhön, tehtävään tai virkaan.

Rikosrekisteriotteen tilaa asianomainen työn- tai viranhakija itse. Työnantajalla ei ole oikeutta tilata otetta eikä työn- tai viranhakija voi valtuuttaa työnantajaa tilaamaan rikosrekisteriotetta puolestansa. Rikostaustan selvittämismenettelyssä tarkoitettu rikosrekisteriotte tilataan Oikeusrekisterikeskukselta. Otteen voi tilata Oikeusrekisterikeskuksen sähköisestä asiointipalvelusta tai vapaamuotoisella kirjallisella hakemuksella tai Oikeusrekisterikeskuksen verkkosivuilta olevalla lomakkeella. Puhelimitse esitettyjä hakemuksia ei käsitellä.

Oikeusrekisterikeskuksen yhteystiedot ovat:

Sähköinen asiointipalvelu:

<https://asiointi2.oikeus.fi/oikeusrekisterikeskus/#/>

Oikeusrekisterikeskus

PL 157

13101 Hämeenlinna

Sähköposti: rikosrekisteri@om.fi

<https://www.oikeusrekisterikeskus.fi>

Viraston asiakaspalvelu on suljettu 1.4.2013 alkaen eikä rikosrekisteriotetta voi enää noutaa henkilökohtaisesti.

Vapamuotoisessa hakemuksessa on mainittava:

- henkilö haluaa tilata lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämiseksi tarvittavan otteen rikosrekisteristä
- tilaajan täydellinen nimi
- henkilötunnus (tai syntymäaika ja -paikka, jos tunnusta ei ole)
- työnantaja tai viranomainen, jota varten ote tilataan ja miten virka/työtehtävä liittyy alaikäisiin
- virka tai tehtävä, jota varten ote tilataan
- tilaajan postiosoite
- päivämäärä ja allekirjoitus.

Sähköpostilla tehty hakemus voidaan hyväksyä myös ilman allekirjoitusta, ellei ole syytä epäillä hakemuksen alkuperäisyyttä tai eheyttä.

Rikosrekisteriotteesta on peritty 1.1.2012 alkaen valtion maksuperustelain mukainen, eli otteen antamisesta aiheutuviin todellisiin kustannuksiin perustuva maksu. Maksu on 12,00 € ja lasku lähetetään hakijalle erikseen.

Rangaistussäännös (10 §)

Rikostaustan selvittämislaisissa on säädetty rangaistavista teoista. Joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta rikkoo

- laissa säädetyn velvollisuuden pyytää nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä
- rikkoo velvollisuuden ilmoittaa Sosiaali- ja terveysalan lupaja valvontavirastolle, aluehallintovirastolle tai kunnalle muun kuin lupahakemuksessa tai ilmoituksessa määritellyn henkilön ottamisesta lain tarkoittamiin tehtäviin tai
- rikkoo velvollisuuden viipymättä palauttaa rikosrekisteriotteen esittäneelle henkilölle

tuomitaan *rikostaustan selvittämisrikkomuksesta* sakkoon, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Käytännössä *rikostaustan selvittämisrikkomukseen* voi syyllistyä työnantaja tai tämän edustaja sekä muu rikosrekisteriotteen nähtäväksi pyytämiseen velvollinen ja palvelujen tuottaja. Työnantajaan rinnastettavia tahoja ovat siviilipalveluskeskus ja työ- ja elinkeinotoimisto, joka tekee työkokeilua koskevan sopimuksen. Muita rikosrekisteriotteen nähtäväksi pyytämiseen velvollisia ovat kunta, kuntayhtymä, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto tai aluehallintovirasto kun ne toimivat lupaviranomaisena, ottavat vastaan lain mukaisia ilmoituksia tai tekevät toimeksiantosopimusta perhehoidosta. Edellä mainituista rikkomisista tuomittaisiin siihen syyllistynyt rikostaustan selvittämisrikkomuksesta sakkoon, jollei muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Käytännössä virkamiehiin rikostaustan selvittämislain rangaistussäännös tulee harvoin sovellettavaksi, koska virkamiehiin sovelletaan ankarampia rikoslain 40 luvun säännöksiä virkarikoksista.

Rangaistus rikostaustan selvittämislain 8 §:ssä säädetyn vaitiolovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Rangaistus henkilörekisteririkoksesta säädetään rikoslain 38 luvun 9 §:ssä. Arkaluonteisten rikosrekisteritietojen käsitteleminen mm. tallentamalla tai kopioimalla ilman lain mukaista perustetta tulee rangaistavaksi henkilörekisteririkoksena. Rangaistus henkilörekisteririkoksesta on sakkoa tai enintään vuosi vankeutta.

Voimaantulo (11 §)

Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002) ja laki rikosrekisterilain 6 ja 7 §:n muuttamisesta (505/2002) tulivat voimaan vuoden 2003 alusta.

Lyhyesti

Laissa lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä säädetään menettelystä, jolla lasten kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustaa voidaan selvittää. Laki edistää osaltaan lasten oikeutta turvalliseen kasvu- ja opiskeluympäristöön.

